Alice *TOMA*

TERMINOLOGIA GEOGRAFICĂ ROMÂNEASCĂ ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Studiul terminologiilor ştiinţifice, în general, şi al celor româneşti, în special, este o preocupare relativ recentă a lingvisticii. Desprinzându-se din cadrul acesteia, terminologia a devenit o ştiinţă independentă şi, mai ales, o practică socială ce se extinde în contextul actual al dezvoltării tehnico-informaţionale şi al globalizării, care cer termeni precişi, în vederea unei comunicări eficiente.

Interesul pentru formarea terminologiilor româneşti şi a stilului ştiinţific românesc apare la cercetători precum J. Byck, N. A. Ursu, G. Ivănescu, I. Gheţie şi, mai recent, Gh. Chivu (cf. Chivu, 1980-1981), A. Bidu-Vrănceanu (cf. Toma, manuscris). Studiul terminologiilor ocupă un loc important în Tratatul istoriei limbii române iniţiat de Academia Română sub coordonarea dlui prof. Gheorghe Chivu. Concluziile diverselor cercetări sunt, în general, apropiate, variind uşor în funcţie de reperele fiecărui cercetător în definirea terminologiei şi a stilului ştiinţific. Bazele investigaţiei sunt date de şcoala lingvistică şi de teoria lingvistică acceptată şi utilizată de fiecare în parte. Se conturează ca general acceptat faptul că, deşi există o dezvoltare ştiinţifică comună relativ omogenă, totuşi fiecare domeniu prezintă propriul ritm de dezvoltare, nesincronizat în mod obligatoriu cu celelalte domenii. Potrivit studiilor menţionate, primele terminologii încep a se contura în română în secolul al XVII-lea şi ţin de geografie, filozofie şi medicină. Secolul al XVIII-lea, în special prin dezvoltarea tipăriturilor, pare să însemne un punct important pentru majoritatea domeniilor ştiinţifice, culturale, tehnice, economice sau sociale ale epocii: gramatică, poetică, versificaţie, retorică; logică, matematică, astronomie, cosmografie; chimie, alchimie, fizică; medicină, anatomie, farmacie; politică, administraţie; arhitectură, urbanistică; industrie, comerţ, transport; arte plastice şi muzică.

Ipoteza noastră este că, indiferent de domeniul cunoaşterii, limba comună este un rezervor important de termeni

BDD-A20597 © 2010 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:54:05 UTC)

care se specializează pentru un domeniu sau altul. Limba comună este completată sau concurată de împrumut sau / și calc, procedee ce variază în intensitate și însemnătate de la o epocă la alta sau de la o știință la alta.

Încercăm, în studiul de față, să oferim o descriere a terminologiei geografice românești în secolul al XIX-lea, răspunzând la următoarele întrebări principale: Ce subdomenii ale geografiei sunt dezvoltate în secolul al XIX-lea și cum dau acestea informații despre specializarea geografiei ? Care este nivelul de „științificitate" al geografiei în secolul al XIX-lea? Cum realizează definirea relației termen – concept în geografia secolului al XIX-lea? În găsirea răspunsurilor utilizăm, printre altele, texte și dicționare din sec. al XIX-lea.

1. TENDINȚA DE SPECIALIZARE – SUBDOMENII

Încă din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea se remarcă existența unei terminologii pentru trei subdomenii ale geografiei: geografia fizică („despărțirea fisicească" a geografiei), geografia economică („despărțirea politicească") și geografia matematică („despărțirea matematicească") (Chivu, 1980-1981, p. 116-117).

Ca denumire a științei, *geografia* în sec. al XIX-lea este un termen mult mai puțin stabilizat ca nume de domeniu prin comparație, de exemplu, cu *matematica*. Stă dovadă în acest sens și modul în care dicționarele înregistrează mărcile diastratice referitoare la geografie: Poenar, 1841, *geogr. – geografie, descrierea pământului*; Negulici, 1848, *miner. – mineralogie*; PP, 1862, *miner. – mineralogie*; Antonescu, 1862, *miner. – mineralogie*; Costinescu, 1870, *geogr. – geografie; miner. – mineralogie*. E de remarcat faptul că marca ce indică geografia apare – cel puțin printre dicționarele consultate de noi – numai în dicționarele bilingve. În plus, atunci când geografia apare printre mărci, este însoțită de o sintagmă explicativă, *descrierea pământului*. Aceste observații nu vin neapărat în sprijinul afirmației că geografia nu este în sec. al XIX-lea un domeniu bine delimitat în spațiul românesc. Simplitatea definiției domeniului poate fi, dimpotrivă, un semn al cunoașterii relativ popularizate a domeniului geografiei. Definiția lexicografică nu face decât să reia explicația dată deja despre marcă, fără să aducă nimic în plus (Poenar, 1841) sau doar reformulând acest lucru „Sciința quare areta posițiunea respectivă a totuloru pârțiloru pâmentului, quare are de obiectu descripțiunea globului terestru. [...] Cartea care coprinde aquestâ sciințiâ [...]" (Costinescu, 1870). Reformularea dă informația conform căreia „descriere" înseamnă prezentarea *posițiunii totuloru pârțiloru*, iar „pământ" înseamnă *glob terestru*.

2. RELAȚIA LINGVISTIC – EXTRALINGVISTIC ȘI DEZVOLTAREA CONCEPTUALĂ A TERMINOLOGIEI POTRIVIT TEXTELOR

Dacă din dicționare geografia pare a lăsa imaginea unui domeniu slab reprezentat și dezvoltat în sec. al XIX-lea, numele său lipsind dintre mărcile diastratice,

BDD-A20597 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:54:05 UTC)

textele demonstrează că geografia este o ştiinţă amplă, care dezvoltă subdomenii, vorbindu-se de „împărţirea geografiei" (Rus, 1842, XXIII). Explicaţia ar veni din faptul că rămasă cumva în urmă este nu ştiinţa în sine, ci denumirea acesteia. Astfel, de exemplu, titlurile cărţilor nu folosesc termenul *geografie*, ci *icoana pamentului*. Geografia este apropiată de alte domenii, existând acelaşi profesor de liceu pentru agronomie, geografie şi istoria universală. Publicarea unei cărţi de geografie devine prilej de discuţie despre „Unirea Rumânilor" (Rus, 1842, VIII), despre Transilvania şi „soarta noastră viitoare" (Rus, 1842, IV), în *Precuvântare* (Rus, 1842, I-IX din I-XX).

Importanţa geografiei este subliniată astfel: „Scopul primariu mi-au fost a lăţi înspre rumâni această ştiinţă, carea e strâns legată cu cultura omului; care e în o formă folositoare şi desfătătoare pentru toate clasele; fără carea nu să poate înţălege nice o foae din vro Gazetă, nice o faţă din Istorie" (Rus, 1842, IX). Geografia este o ştiinţă ce face parte din cultura generală, iar obiectul ei de studiu: „Ea se cuprinde cu descrierea Pământului şi a neamului omenesc" (Rus, 1842, IX) îndreptăţeşte răspândirea sa: „Şi cine, în care s-au desvoltat puterile sufleteşti, nu va dori a cunoaşte mai de aproape pământul, pe care lăcueşte, din care capătă nutreţul, şi prin care se leagă cu lumea, cu nemărginita sferă terească? Cine nu va căuta cu plăcere la măreţul acest glob, la teatrul faptelor şi întâmplărilor omenimii? pe care aicea se rădică munţi cumpliţi, ce înalţă cătră ceriu sumeţele sale vârvuri, ca nişte pompoase altare în beserica firii; colo se trag văli afunde adăpate de râuri limpezi, peste care au răspândit firea ca un mândru covor înfloritele sale frumseţe; aicea e învăscut în verzi păduri ca în nişte pompoase vesminte; colo se copere cu şăsuri largi, cu câmpuri lucrate; aicea înnecat în apă; colo în mare de arină uscată; aicea presărat cu cetăţi pompoase, ca cu nişte monuminte a puterii omeneşti; colo lăsat în sălbătăcie, spre a fi lăcuinţă ferelor, ca un sămn a scăpătării unei părţi a omenirii, a netrăzirii ei din starea sălbătăciei" (Rus, 1842, IX-X). Remarcăm aspectul accentuat retoric al pledoariei pentru cunoaşterea geografiei. Pe lângă descrierea globului terestru, geografia dă informaţii despre „neamul omenesc" şi „popoare osăbite", industria care „rădică pre popoare".

Ca şi în cazul matematicii, este amintită dificultatea exprimării cunoştinţelor ştiinţifice în limba română. Dar, în acest caz, este prezentă o grijă mai mare în vederea găsirii unor soluţii filologice pentru rezolvarea acestei probleme: „Urmează să vorbesc ceva şi despre limba, în carea am scris această carte; că pre noi rumânii, de vrem a scrie ceva, ne sălşte lipsa şi peste voie, ba nu arareori şi în contra chemării a ne cuprinde cât de puţin şi cu filologiea" (Rus, 1842, XII). Ortografia, în cazul unor autori, respectă limba din Transilvania şi, de asemenea, respectă principiul analogiei în cazul introducerii unor cuvinte noi: „Apoi ceva principe, după care să mă întocmesc nu mi au lipsit şi mie. În Ortografie mi-au fost îndreptariu pronunciarea din Transilvania, dela care m-am depărtat numai din pricini precumpănitoare. Unele litere din Ortografiea veche nu le am întrebuinţat, pentru că am putut fi fără ele. În formarea cuvintelor noaă am urmat analogiea, de care nu m'am ţinut în toate cu mai mare următate (consequentia) iară numai din scop, spre a nu face prea mare neplăcere unor urâtori de înoiri" (Rus,

BDD-A20597 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:54:05 UTC)

1842, XIV-XV). Cuvintele nou introduse fie răspund apariţiei unor concepte noi, fie înlocuiesc cuvinte existente în limba română, dar considerate nepotrivite: „Cu acest drept am trăit şi eu, formând câteva cuvinte noaă, şi întrebuinţând unele de alţii nu de mult făcute, parte spre a încămna nişte idei, pentru care nu am aflat cuvinte în limbă; parte în locul unor străine, ce nu apucase a se înrădăcina. Apoi publicul va avea drept a le primi, şi care nu vor suferi această probă, vor rămânea uitate, să vor întoarce în nimicimea dinainte" (Rus, 1842, XVI). Creatorii de cuvinte sunt conştienţi de faptul că numai circulaţia ulterioară a cuvintelor poate decide efemeritatea sau perenitatea acestora, indiferent de principiile respectate pentru introducerea lor în limbă. Sursele cuvintelor noi sunt limba română, prin reutilizarea unor cuvinte ieşite din uz sau prin formarea de cuvinte noi şi limbile străine, prioritate având latina şi limbile romanice, însă evitându-se slavonismele: „După părerea mea ar fi doaă izvoare pentru înavuţirea limbii: *însă limba rumânească şi limbile străine*. Din însă limba se poate înavuţi limba în două moduri: a) răînviind unele cuvinte, ce se află părăsite şi uitate în cărţile vechi; [...] b) Se poate însă înavuţi limba făcând cuvinte noaă din rădăcini rumâneşti: din primitive derivate, din substantive aieptive, din sâmple compuse ş. a., şi iară din contră. A arăta căile, care ar fi de urmat în aceasta, e lucru Gramaticii; noi dară vom aduce numai câteva esemple. [...] din nou, noutate" (Rus, 1842, XVI-XIX). În general, împrumuturile sunt adaptate, dar există şi excepţii: „Unele totuşi leam lăsat neaduse la formă rumânească; aşa: constituţie, răvoluţie, răligie; în care totuşi de să va zice i, dinainte de e pre urmă, lung, nu vor să fie în contra formelor rumâneşti. (Rus, 1842, VIII-XIX).

Alfabetul chirilic constituie o dificultate în redarea anumitor sunete, de aceea, mai ales pentru scrierea unor nume proprii, autorul apelează la litere noi (pe lângă cele mai bine de 40 ale alfabetului chirilic), ö şi ü: „Să am iertare, că neîndestulindu-mă cu cele patruzăci şi mai bine litere chirileşti, am întrăbuinţat în mai multe nume proprii pre ö şi ü. Pricina e, că sunetul acestora se află la mai multe popoare din Europa; [...] Numele străine le-am scris cu litere chirileşti după cum se pronunţă; iară între () după cum se scriu. [...] Am scris mai încolo: Macedonia, Cesaria, Germania, Geografie ş. a.; că mi se vede acest sunet a-l fi avut literile c şi g, şi la strămoşii nostri, înainte de e şi i, ae şi oe; că almintrălea cum am fi ţinut şi noi şi Italii acelea sunete?" (Rus, 1842, XIX-XX).

În ciuda eforturilor de adaptare şi adecvare trebuie avut în vedere că în lectura unui text ştiinţific rămâne dificultatea intrinsecă a acestuia dată, printre altele, de prezenţa termenilor de specialitate. „Poate fi încă, că unora dintre cetitori să vor vede multe, care le cuprinde această carte, cam întunecate. Acestora le aduc aminte, că înţelegerea unei ştiinţe poftеşte ceva pregătiri, o anumită treaptă de cultură ştiinţască, cunoaşterea terminilor ş.a." (Rus, 1842, XX-XXI). Textul este destinat unui public mediu cultivat, pentru ridicarea nivelului său ştiinţific. „Mi-au fost înainte ochilor plasa cetitorilor de mijloc, sau aceia, carii au trecut prin scoalele de Gimnasiu, şi acestia nădăjduesc că mă vor înţelege, sau ar trebui să mă înţeleagă" (Rus, 1842, XXI). Spre a fi accesibil financiar, se renunţă la adăugarea unor hărţi, a căror lipsă se recomandă a fi suplinită prin utilizarea unor atlase. Şti-

BDD-A20597 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:54:05 UTC)

inţa este pusă în slujba adevărului, verificat însă, în unele cazuri, numai parţial de autor şi transmis de acesta din surse de încredere, în alte cazuri. „A scrie în toate adevărul mi-am ţinut cea mai strânsă deregătorie, nice am cruţat oricâtă osteneală în cercarea lui. Despre mai multe lucruri totuşi am fost sâlit a da cunoştinţele, cum le-am căpătat, fără a putea sta bun pentru adevărul lor; că vin întâmplări, unde înştiinţările sânt cu prepus, sau contrare, unde nu ne stă alta în putere, fără a alege aceea, ce se pare mai aproape de adevăr. Geografia încă are locuri întunecate, şi unora le-au plăcut a vedea şi în acestea, unde umblând orbecând, nu au văzut fără năluci şi visuri" (Rus, 1842, XXI-XXII). Deşi nu la începuturi absolute, geografia mai are multe lucruri de clarificat.

Geografia, ca orice ştiinţă, oferă satisfacţii intelectuale pe care nimic altceva nu le poate înlocui: „Apoi asecurez pre Mult preţuiţii Cetitori, că litărarea mea întrăprindere au purces din cele mai curate îndemnuri, prin carea de am sporit cât de puţin în luminarea poporului rumânesc; osteneala-mi este deplin răsplătită; almintrelea voiu rămânea numai cu desfătarea, carea o am sâmţit în lucrarei, şi cu dulcea acea mângăere, că am plinit cât am putut, şi cu cât am fost dătoriu" (Rus, 1842, XXII).

Există preocupare pentru economie de spaţiu şi exactitate, termenii mai frecvenţi primind abrevieri specifice. De exemplu, punctele cardinale: *a. apus,* sau *apusul, r. răsărit,* sau *răsăritul, m.n. meazănoapte, m.z. meazăzi* sau alţi termeni ca *lăţ. = lăţime* (*) „În Europa prin lăţimea geografică se înţelege tot lăţimea de meazănoapte, pre carea în Tom. a III. o vom osăbi, în lăţ. de m. n. şi de m. z." (Rus, 1842, XXIV).

3. MODERNIZAREA TERMINOLOGIEI – DEFINIRE ŞI METALIMBAJ (FIŞE DE DICŢIONAR)

Definirea geografiei în texte este mai complexă decât în dicţionare; diferenţa e dată, pe de o parte, de explicaţia etimologică, pe de altă parte, de încercarea de a încadra domeniul în sfera mai largă a cunoaşterii Universului, de a-i delimita supradomeniul şi de a-i prezenta subdomeniile: geografia matematică sau astronomică, geografia fizică şi geografia politică:

„Ştiinţa, carea mai în toate limbile europeneşti se numeşte cu numire înprumutată din limba grecească *Geografie* sau *Gheografie*, rumâneşte s-ar putea zice *Descrierea pământului*; că ea ne învaţă a cunoaşte pământul sau ca trup ceresc, sau ca trup firesc, sau ca un loc, în care vieţueşte neamul omenesc.

Geografiea macar e ştiinţă de sine, se poate totuşi socoti ca o parte a *Cosmografiei*, sau a *Descrierii lumii*; ca şi pământul e numai o parte a aceştiea.

Geografiea în privinţa mătăriei se împarte în *matematică* sau *astronomică*, *fisică* sau *firească*, şi *politică*" (Rus, 1842).

Remarcăm oscilaţii atât în grafia termenilor (*geografie* sau *gheografie*), cât şi în exprimarea lor lexicală prin împrumut sau prin traducere, ceea ce duce la apariţia unor perechi de sinonime (*geografie – descrierea pământului, cosmografie – de-*

BDD-A20597 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:54:05 UTC)

scrierea lumii, fisică – firească). Alteori, perechile de sinonime apar pur și simplu datorită unor denumiri diferite (*matematică – astronomică*). Definiția textuală, spre deosebire de definiția lexicografică, arată că pământul e doar o parte a geografiei, o parte din obiectul de studiu al acesteia.

Abordarea geografiei presupune cunoașterea unor noțiuni de bază (cunoștințe gătitoare) care cuprind, pe lângă supradomeniu și subdomenii, relația geografiei cu alte științe sau domenii științifice. Vom vedea în continuare definirea celor trei subdomenii ale geografiei amintite mai sus și interdisciplinaritatea lor, relația lor cu alte domenii.

Geografia *matematică* sau *astronomică* „vorbește despre tot pământul ca despre o stea întră stele; ca despre un *mădulariu* [s. – *A.T.*] a sistemei *soreşti* [s. – *A.T.*]; ca despre un *trup* [s. – *A.T.*] ceresc *rotund* [s. – *A.T.*], la capete cam *apăsat* [s. – *A.T.*], și la mijloc *durducat* [subl. ns.] puțin, care se învârtește *necurmat* [s. – *A.T.*] precum pe după *osiea* [subl. ns.] sa, așa în giurul soarelui" (Rus, 1842). Sublinierile în text ne permit să punem în evidență caracterul rudimentar al metalimbajului geografiei în prima parte a sec. al XIX-lea. Se remarcă lipsa împrumuturilor, acoperită prin cuvinte vechi folosite în limbaj specializat (*mădular*) sau cuvinte formate în limba română cu același scop (*soreşti*) sau apelul la calc și / sau traducere (în celelalte cazuri).

Geografia *matematică* e o parte a matematicii aplicate și se intersectează cu astronomia: „Geografiea *matematică* e o parte a matematicii aplecate, împrumută multe adevăruri din Astronomie, și cuprinde tot pământul" (Rus, 1842).

Tot printr-o structură sintactică repetitivă și enumerativă, diferită însă de cea utilizată în definirea geografiei *matematice*, este definită și geografia *fisică*: „Geografiea fisică face cunoscută *scoarța pământului* [s. – *A.T.*], sau *părțile vârtoase* [s. – *A.T.*] și moi, ce se află în *partea lui din afară* [s. – *A.T.*]; *meteoarele sau arătăturile din atmosferă* [s. – *A.T.*]; *avuțiea* [s. – *A.T.*] pământului în produpturi, și pre om ca pre cel mai prețuit dintră *ființele* [s. – *A.T.*] lui" (Rus, 1842). Deși suficient de avansată la nivel conceptual, la nivel terminologic geografia are puțini termeni care vor rămâne în limbă (*scoarța pământului*).

Interdisciplinaritatea geografiei fizice este foarte complexă. De fapt, aceasta duce la o mulțime de sub-subdomenii, foarte interesantă: „Asemenea cea fisică, carea de se întinde numai la părțile vârtoase a lui, se zice *Geistică* sau *Gheistică*; de singur la ape, *Idrologie* sau *Geografie idroistică*; și *Meteorologică*, *Climatologie* sau *Atmosferologie* de vorbește singur despre atmosferă și arătăturile din ea. Mai încolo: *Istorie firească* geografică, sau *Geografiea produpturilor*, de ne face cunoscute numai produpturile firești a pământului, și iară *Geografie antropologică* sau *Etnografie*, de cuprinde numai neamul omenesc peste tot, sau împărțit în popoare" (Rus, 1842).

Același lucru, existența unei terminologii rudimentare, se poate spune despre metalimbajul folosit în definirea geografiei politice: „Geografiea politică arată *fața pământului* [s. – *A.T.*], *împărțirea spre lăcuință* [s. – *A.T.*] între mai multe

BDD-A20597 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:54:05 UTC)

popoare [s. – *A.T.*], sau numără *staturile* [s. – *A.T.*] cu părţile lor, în care lăcueşte *neamul omenesc* [s. – *A.T.*]" (Rus, 1842). Când termenul este adecvat lexical, se observă caracterul învechit al adaptării morfologice a împrumutului (*staturile*).

În funcţie de segmentarea spaţială sau temporală a obiectului de studiu, geografia politică are mai multe (sus-)sub-subdomenii: „Geografiea politică se întinde sau la tot pământul, sau numai la o parte a acestuia. Cea dintâe se zice *Universală*, şi cealaltă *specială*, carea iară, de cuprinde o parte mai mare a pământului, se numeşte *Horografie*, şi *Topografie* de descrie ceva ţinut mai mic, o cetate, sau singur cetăţile, oraşele şi satele unei ţări sau provinţe. Mai încolo: *Geografiea* politică e supusă schimbărilor după mutările care le sufere neamul omenesc, şi se împarte în *Geografiea vrâstei vechi*, *de mijloc* şi *noaă*. [...] La acestea mai adaogem *Geografiea timpului nostru*, [...]" (Rus, 1842).

Geografia politică beneficiază de ajutorul statisticii pentru a aduce rezultate mai interesante: „Cu Geografiea politică stă în legătură strânsă Statistica, sau ştiinţa, carea arată precum cea dinafară; [...] Mătăriea acestor doaă ştiinţe e mai mare parte tot aceea, şi se osăbesc mai mult în sistemă" (Rus, 1842).

Pentru a face diferenţa între diversele tipuri de geografie şi geografia, în general, se introduce termenul de *geografie curată*: „De cumva se vor depărta acestea toate, sau de se va cuprinde Geografiea numai cu descrierea pământului şi a apelor, se numeşte Geografie curată" (Rus, 1842).

4. ÎN LOC DE CONCLUZII

În studierea terminologiei geografice din perioada 1640-1780, Gh. Chivu remarcă prezenţa unei *terminologii general ştiinţifice* şi a unei *terminologii specifice* domeniului. Printre termenii general ştiinţifici sunt amintiţi *cap* 'capitol'; *hotărâre* 'definiţie', *ştiinţă*, numai ultimul păstrându-se în secolul următor.

Termenii specializaţi sunt denumiri ale domeniului sau ale subdomeniilor – îi numim *meta-termeni* sau denumiri ale obiectelor cercetate de domeniu – îi numim *termeni propriu-zişi* (v. Toma, manuscris). Gh. Chivu constată că împrumutul constituie principala sursă a terminologiei geografice, în general, pentru perioada studiată. Calcul apare destul de sporadic. Limbile principale ce servesc drept sursă pentru împrumutul extern sunt neogreaca (de exemplu: *arhipelag, promontoriu, atmosferă, climă; hartă, tropic*), latina (de exemplu, *echinocţiu*) şi limbile romanice (*orizont, topografie, zonă*), împrumutul din rusă (*topografie*, şi origine romanică) sau germană (*magnet*) fiind foarte rar folosit.

Putem vorbi de un *împrumut extern* (împrumutul propriu-zis) şi *împrumutul intern* – din limba comună. Termenii din limba comună apar în toate cele trei subdomenii ale geografiei şi mulţi se menţin în secolul al XIX-lea: geografia fizică, geografia politică şi geografia matematică. Termenii de provenienţă populară „denumesc formele de relief, apele şi fenomenele meteorologice obişnuite la noi,

BDD-A20597 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:54:05 UTC)

fac parte din vocabularul curent în orice epocă" (Chivu, 1980-1981, p. 115), de exemplu: *câmp, deal, munte, șes, țărm, cale, apă, baltă, gârlă, izvor, mare, pârâu, ploaie, vânt*. Alții denumesc așezări umane și împărțirea administrativă a teritoriului (*oraș, scaun, stăpânire, ținut, târg*) sau punctele cardinale (*miazăzi, austru; miazănoapte, crivăț; răsărit, apus*).

Concursul concomitent al mai multor surse diferite (împrumut intern, extern, calc) ale termenilor geografici din perioada 1640-1780 duce la formarea unor serii sinonimice, desființate uneori odată cu trecerea timpului. De exemplu, *acrotirion – cap – clin de pământ – grină – pisc – promontoriu* (cf. Chivu, 1980-1981, p. 116).

Din terminologia geografică a primei părți a secolului al XIX-lea, dicționarele monolingve par să înregistreze mai ales împrumuturile vechi, din greacă (*climă, meteorologie, planetu*) sau latină (*planiglobu, peninsulă*). În schimb, dicționarele bilingve lasă cale deschisă împrumuturilor din limbile romanice, în speță, franceza (*aerosferă, meridian, istm, minut*). Calcurile și traducerile de termeni geografici sunt slab reprezentate în dicționare.

Metalimbajul e instabil, ceea ce face ca definiții ale unor termeni aparținând aceleiași familii lexicale să fie mult diferite. De exemplu, în timp ce *meridian* substantiv e definit ca: „(t. de géogr.) linie circulară care trece prin zenit și nadir, și prin polurile lumei, și care împarte globul pământesc în două emisfere, cea orientală și cea occidentală" (Poenar, 1841); *meridian* adjectiv e definit astfel: „(t. de géogr.) *ligne méridienne* sau numai *méridienne*, linie meridiană [trad. – *A.T.*], linie trasă dela nord spre sud în planul meridianului, linie trasă din marginea cea mai meridională a unei țări, până în marginea cea mai sententrională – subst. linie care este secția planului meridian cu alt plan orizontal, vertical sau povârnit" (Poenar, 1841).

În partea a doua a secolului al XIX-lea remarcăm pătrunderea în definițiile lexicografice a sintagmelor, altfel spus, a termenilor sintagmatici. De exemplu, pe lângă cuvântul *pământ* mai sunt înregistrați termeni ca: *diametrulu pamentului, superfacia pamentului, scortia pamentului* (LaMa, 1876).

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Angela Bidu-Vrănceanu, coord., *Lexic comun, lexic specializat,* Editura Universității din București, 2000.

2. Angela Bidu-Vrănceanu, coord., *Lexic științific interdisciplinar,* Editura Univesității din București, 2001.

3. Gh. Chivu, 1980-1981, *Stilul celor mai vechi texte științifice românești. III – Stilul textelor geografice*, „Limba română", p. 113-122.

4. Robert M. Losee, *The Development and Migration of Concepts from Donor to Borrower Disciplines: Sublanguage Term Use in Hard & Soft Sciences*, în *proceeding of the Fifth International Conference on Scientometrics and Informetrics*, Chicago, June 1995, p. 265-274.

5. A. Martin, *Théorie de la diffusion des innovations et implantation terminologique*, *Terminologies nouvelles*, 7, 1992, p. 34-41.

6. Cornel Popa, *Teoria definiției*, ES, București, 1972.

BDD-A20597 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:54:05 UTC)

7. François Rastier, *Le terme: entre ontologie et linguistique*, în *Banque des mots*, 7, 1995, p. 35-65.

8. Josette Rey-Debove, *Le metalangage. Étude linguistique du discours sur le langage*, Paris, Le Robert, 1978.

9. Daniela Rovența-Frumușani, *Semiotica discursului științific*, Editura Științifică, București, 1995.

10. Tănăsescu Timotin, în *** 2000: *Terminometro. La terminologie en Roumanie et en République de Moldova*, Hors série No. 4, Union Latine.

11. Alice Toma, *Lingvistică și matematică*, București, EUB, 2006, 2008.

12. Alice Toma (manuscris), „Terminologia românească în sec. al XIX-lea și al XX-lea. Matematică, geografie, fizică și chimie", în Gh. Chivu (coord.), *Tratatul de istorie a limbii române*, Academia Română.

13. N. A. Ursu, Despina Ursu, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare, vol. I, Studiu lingvistic și de istorie culturală*, Editura Cronica, Iași, 2004.

14. N. A. Ursu, *Formarea terminologiei geografice românești*, în *Omagiu Iordan*, 1958, p. 871-876.

15. N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, Editura Științifică, București, 1962.

DICȚIONARE

1. Antonescu, 1862 = G. M. Antonescu, *Dictionar Rumăn*, Buccuresci, Imprimeria Nationale a lui Stephan Rassidescu, 1862.

2. Costinescu, 1870 = Ion Costinescu, *Vocabularu romano-francesu*, Bucuresti, 1870.

3. LaMa, 1876 = A. T. Laurianu, J. C. Massimu și colab., *Dictionariulu limbei romane*, Bucuresci, Nova Tipographia a Laboratoriloru Romani 19. Strat'a Academiei, 1871-1876.

4. PP, 1862 = P. Protopopescu, V. Popescu, *Nou dictionaru portativu de toate dicerile radicale și streine reintroduse și introduse în limbă, coprindendu și termeni științifici și litterari*, vol. I, Bucuresci, Tipografia lui Toma Teodorescu, 1862.

5. Poenar, 1841 = P. Poenar, *Vocabular francezo-românesc*, București, Tipografia Colegiului „Sf. Sava", 1840-1841.

SURSE

1. G. Slugerul Pop (trad.) *Elemente de geometrie*, București, Tipografia Colegiului Național, p. 277 + 7. (translit. ns), 1852.

2. Ioan Rus, *Icoana Pământului sau carte de geografie*, Tom I, 1842, p. 347.

BDD-A20597 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:54:05 UTC)